

**ДЕТЕРМІНОЛОГІЗОВАНІ ЕКОНОМІЧНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ ЯК
КОМПОНЕНТА КУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ**

**DETERMINOLOGIZED ECONOMIC LEXICAL UNITS AS A COMPONENT
OF THE CULTURAL LITERACY OF THE MODERN SPECIALIST**

Шелепкова І. М.,

orcid.org/0000-0001-9431-4868

старший викладач кафедри української філології та історії

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Для лінгвістики вивчення термінологічної лексики має велике значення як з погляду віддзеркалення в ній сучасного рівня тієї або іншої науки, логічної побудови наукової системи, так і з позиції шляху формування термінології, її лінгвістичного оформлення. Дослідження складу, структурних особливостей, функціонального призначення термінологічних систем сприяє вирішенню багатьох проблем лексикології, словотворення, граматики, стилістики.

На сьогодні з'являються численні актуальні видання з банківської справи, економіки та управління підприємством; фінансів та обліку; міжнародної торгівлі; національної економіки, а тому більшість ключових економічних термінів зазвучали по-новому в масмедіа. У цих умовах не могло не виникнути підвищеної уваги до того, що активно формується економічною терміносистемою, що обумовлює, як нам здається, актуальність вибраної теми і стає компонентою культурної чи функціональної грамотності сучасного економіста.

Розвиток та зміни економічної системи, з одного боку, пов'язані з переглядом термінології: з'являються нові, актуалізуються та змінюються значення існуючих термінів, а з іншого – ці одиниці є джерелом поповнення загальнолітературної лексики, а, отже, актуальність обраної проблематики зумовлена науковим та практичним значенням вивчення процесів детермінологізації як компоненти

культурної грамотності сучасного економіста.

У статті викладено функції термінологічних одиниць у різних типах тексту, наведено характеристика процесів детермінологізації і рівня експресивності термінів, розглянуто їх співвідношення і закономірності семантичних змін.

Українські та англійські економічні терміни розглянуто як компоненту культурної чи функціональної грамотності сучасного економіста; визначено місце та функції термінів економіки в лексичній системі сучасної української та англійської мов; описано процес детермінологізації, недостатньо вивчений у сучасній лінгвістиці; проаналізовано функціонування українських та англійських економічних термінів у неспеціальних типах тексту: публіцистичному, гумористичному, науково-популярному.

Ключові слова: термін; термінологія; економічні терміни; детермінологізація; професійна лексика; загальнонавчана лексика; компонента культурної грамотності.

For linguistics, the study of terminological vocabulary is of great importance both from the point of view of reflecting in it the modern level of a particular science, the logical construction of a scientific system, and from the standpoint of the path of formation of terminology, its linguistic design. The study of the composition, structural features, and functional purpose of terminological systems contributes to the solution of many problems of lexicology, word formation, grammar, and stylistics.

Today, numerous topical publications on banking, economics and enterprise management are published; finance and accounting; international trade; of the national economy, and therefore most of the key economic terms sounded in a new way in the mass media. In these conditions, it was inevitable that increased attention should be paid to what is actively being formed by the economic term system, which determines, as it seems to us, the relevance of the chosen topic and becomes a component of the cultural or functional literacy of a modern economist.

The development and changes of the economic system, on the one hand, are related to the revision of terminology: new, updated and changed meanings of existing terms appear, and on the other hand, these units are a source of replenishment of the general literary vocabulary, and, therefore, the relevance of the selected issues is determined by the

scientific and the practical significance of the study of determinologizing processes as a component of the cultural literacy of a modern economist.

The article describes the functions of terminological units in different types of text, describes the processes of determinization and the level of expressiveness of terms, examines their relationship and patterns of semantic changes.

Ukrainian and English economic terms are considered as a component of the cultural or functional literacy of a modern economist; the place and functions of economic terms in the lexical system of the modern Ukrainian and English languages are defined; the process of determinologisation, insufficiently studied in modern linguistics, is described; the functioning of Ukrainian and English economic terms in non-special types of text is analyzed: journalistic, humorous, popular science.

Key words: term; terminology; economic terms; determinologizing; professional vocabulary; common vocabulary; component of cultural literacy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток економіки спричинив зміни і у лексичній системі української та англійської мов, які жваво відреагували на потреби суспільства: більшість ключових економічних термінів виходить з обмеженої сфери вживання та утворюється загальнолітературною мовою. А, отже, актуальність означеної проблеми обумовлена важливістю вивчення термінологічних одиниць у зв'язку із їх зростаючою роллю у період розвитку сучасних економічних відносин, де терміни економіки впливають не тільки на стан сучасної української та англійської мов, але на культурну грамотність сучасного економіста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. У сучасному українському термінознавстві є дослідження, присвячені природничій термінології (Л. Симоненко), юридичній (О. Сербенська), суспільно-політичній (Т. Панько), математичній (А. Крейтор), фізичній (В. Пілецький), радіотехнічній (І. Кочан), соціально-економічній (Т. Панько, А. Бурячок), сільськогосподарській (П. Гриценко, Б. Стасевський), географічній (П. Чучка), образотворчій (Б. Михайлишин), театральній (А. Костюк), спортивній (М. Паночко) та ін.

Технічну та виробничу термінологію української мови досліджували

Л. Симоненко, А. Крижанівська [7]; над проблемою «Термін і загальноновживане слово» працювали Н. Непийвода, Г. Мацюк; питання структури і системної організації українських термінів розглядали в колективній праці (А. Крижанівська, Т. Панько, Л. Симоненко та ін.) «Склад і структура термінологічної лексики української мови».

Загальний огляд термінологічної роботи в Україні знаходимо у бібліографічному покажчику, укладеному А. Лагутіною та М. Богуцькою, «Термінознавство на Україні». Над проблемою «термін» працювали Т. Панько [6], І. Кочан [4], І. Шелепкова [9, С. 247 – 276], Г. Наконечна [5, С. 11 – 37].

Тенденції та проблематика майбутніх українознавчих досліджень термінології визначаються у працях окремих авторів [«Деякі міркування про шляхи і манівці розвитку української наукової термінології» (Кочерга, 1994), «Теоретичні засади українського термінотворення» (Панько, 1992), «Про засади відродження та розвитку української науково-технічної мови» (Перхач, 1993), «Українська мова в себе вдома сьогодні й завтра» (Шевельов, 1986)], а також у збірниках [«Науково-технічний прогрес і проблеми термінології» (1980), «Проблеми української науково-технічної термінології» (1992, 1993, 1994) та інших].

Отже, маємо на сьогодні спроби опису термінологічних систем різних галузей знань, де, зокрема, визначаються риси та особливості спеціальної лексики.

Щодо поняття детермінування, або детермінологізації, то загальноприйнятим можна вважати його трактування, подане О. Г. Тодор у відповідній статті енциклопедії «Українська мова»: *«Детермінологізація (від лат. de... – префікс зі значенням віддалення, припинення, скасування, усунення, термін і грец. логос – слово, вчення) – перетворення терміна на загальноновживане слово. Процес детермінологізації відбувається тоді, коли виникає потреба використати термін для номінації тих чи інших об'єктів або відношень, заповнити лакуну в певному семантичному полі»* [8, с. 139].

Детермінологізація відбувається двома шляхами:

- перший – це стирання метафоричного вживання та образності, перехід від метафори до стійкого переносного значення;
- другий – розширення, узагальнення спеціального значення [8, с. 140].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим

присвячується означена стаття. Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається вирішення таких завдань:

- описати процес детермінологізації мовних одиниць, що репрезентують економічний зміст;
- визначити екстралінгвістичні та інтралінгвістичні причини переходу термінів у загальноживані;
- проаналізувати семантичні переходи, що відбуваються у структурі терміна;
- виявити функції, що виконуються англійськими економічними термінами у різних типах тексту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи – встановити роль та місце українських та англійських економічних термінів у структурі культурної компоненти сучасного економіста та проаналізувати комплексні характеристики їх функціонування, де об'єктом дослідження є термінологічна лексика економіки у сучасній українській та англійській мовах, а предметом дослідження є детермінологізована лексична одиниця як компонента культурної грамотності сучасного економіста.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Між термінологічною та загальнолітературною лексикою відбувається постійна взаємодія, що проявляється у процесах термінологізації та детермінологізації одиниць економічної терміносистеми.

Міграція термінологічних одиниць економіки та бізнесу відбувається у два етапи, що йдуть один за одним, – деспеціалізація та детермінологізація.

Англійські економічні терміни використовуються у різних неспеціальних типах тексту (газетні статті, художні твори, словники), де відбувається їх якісне перетворення: у терміна виникають емоційно-експресивні конотації, різна кількість понятійних ознак, реалізованих у контексті. Це зумовлює різницю у семантиці терміна, вжитого у науковому, художньому та публіцистичному стилях.

Частина англійських економічних термінів вербалізує поняття та уявлення, що є складовим елементом культурної компоненти, що відображається в особливостях їх репрезентації у довідкових виданнях, орієнтованих на масового читача, а також у їх функціонуванні, що є основою для створення комічного ефекту в різних неспеціальних типах тексту.

Масмедіа є складовою загальноживаної мови, одним із основних каналів проникнення професійної лексики у загальноживану.

Немає єдиного розуміння феномена професійної/фахової мови. Найбільш розгорнуте висвітлення поняття професійної/фахової мови простежується в німецького лінгвіста Л. Гофмана, який висуває тезу, відповідно до якої професійна/фахова мова – сукупність усіх мовних засобів, які використовуються в спеціально окресленій комунікативній сфері з метою досягнення розуміння між усіма фахівцями цієї галузі [2, с. 53].

Незважаючи на те, що визначення Л. Гофмана відрізняється послідовністю й логічністю, таке тлумачення, як слушно зазначає Т. Р. Кияк, не враховує того факту, що функціонування цієї мови обумовлюється чітко окресленою термінологією [3, с. 29], тобто термінологія є основним джерелом мовних одиниць та інформації будь-якої професійної/фахової мови.

Отже, професійна/фахова мова визначається німецькими лінгвістами як функціональний різновид (В. Шмідт, Л. Гофман), а чеськими та британськими вченими як функціональний стиль (функціональний стильовий різновид) загальнолітературної мови (Празький лінгвістичний гурток, Дж. Лайонз).

Серед лінгвістів дискусії про сутність професійної мови ведуться за кількома напрямками: традиційним, функціональним, генетичним, когнітивним:

– представники «традиційного» напрямку дійшли висновку, що професійна лексика не належить до загальнолітературної мови. Цей висновок робиться на основі ідеї про те, що професійні слова – це особливі лексичні одиниці, які мають низку специфічних особливостей щодо змісту, так і щодо вираження. Характерними рисами професійних одиниць лінгвісти вважають однозначність, точність, дефінітивність, незалежність від контексту, а також відсутність синонімів;

– представники «функціонального» напрямку визначають його як один з функціональних стилів або як функціональний різновид літературної мови, тому що він виходить за межі загальнолітературної мови. Тобто термін розглядається як засіб, що дозволяє вивчати функціональне походження мови;

– представники «генетичного» напрямку вважають дотичними одиницями професійну та загальнолітературну мови, визнаючи єдиною розбіжністю між термінологічною та нетермінологічною одиницею екстралінгвістичні чинники;

– представники «когнітивного напрямку» говорять про професійну мову як про особливий когнітивно-комунікативний простір.

Професійна мова як функціональний різновид загальнолітературної мови розглядається в одному ряду з такими поняттями, як мова художньої літератури та розмовна мова. Кожен різновид загальнолітературної мови має лише їй властиві функції та структурно відокремлені засоби вираження, що залежать від сфери її використання.

Терміни та професіоналізми утворюються на основі лексичних одиниць мови, наслідуючи багато лексичних характеристик загальноновживаних лексем.

Далі у статті розглянемо питання про конотативні властивості термінів (додаткове значення). Один із механізмів утворення конотації – це перенесення конотативного елемента значення слова в тому випадку, якщо термінологічна одиниця утворена зі слова загальноновживаної мови шляхом термінологізації. Під час процесу, незважаючи на наявність абсолютно нового значення, слово асоціюється з омонімічною одиницею загальнолітературної лексики та відбувається накладення, інтерференція значень.

Термін «dirty float» – кероване (регульоване, брудне) плавання (форма режиму плаваючого валютного курсу, коли органи фінансового регулювання активно впливають на ринковий попит та пропозицію валют для стабілізації курсу національної валюти та зміни напрямку його руху). Загальноновживане значення прикметника «dirty» змушує реципієнта мимоволі переносити негативне ставлення на поняття, яке саме по собі мало б залишатися нейтральним.

Якщо термін має іншомовне походження або є запозиченням, то асоціації термінів зі словами основного словникового складу практично не відбувається. Але у будь-якій терміносистемі, разом із термінами іншомовного походження, ми знаходимо одиниці, утворені морфологічним, лексико-семантичним та іншими способами від загальноновживаних слів:

- *knock down prices* – *знижувати ціни (порівн. reduce prices);*
- *merger* – *об'єднання компаній (порівн. consolidation);*
- *put money* – *премія за право продати фінансовий інструмент протягом певного терміну за заздалегідь обумовленою ціною (порівн. put premium).*

Утворений від експресивно забарвлених одиниць загальнолітературної мови

термін може зберегти те ж емоційне забарвлення, а тому ми можемо спостерігати у терміні конотацію емоційності – ставлення комуніканта до поняття.

Нижче наведемо приклади термінів як із негативною конотацією:

- *forced sale* – вимушений/примусовий продаж (продаж, який доводиться здійснювати у зв'язку з рішенням суду або для отримання коштів, щоб уникнути банкрутства чи ліквідації);

- *price war* – цінова війна (конкуренція виробників, заснована на агресивному зниженні цін),

так і приклади термінів, що мають позитивну конотацію:

- *friendly suit* – дружній позов, що поданий за згодою обох сторін;

- *soothing price* – заспокійлива ціна, що встановлюється продавцем трохи нижче звичної круглої величини як психологічний прийом для залучення покупців (наприклад, \$999 замість \$1000).

У випадках, коли термін утворений шляхом метафоричного перенесення, в ньому часто зберігається подібність емоційних вражень, у зв'язку з цим подібним термінам властиві конотації емоційності та експресивності:

- *bank secrecy* – банківська таємниця;

- *money famine* – «грошовий голод» – одне з явищ, характерних для грошово-кредитних криз, що виражається у нестачі готівки;

- *capital flight* – втеча капіталу (переведення капіталу з країн, що розвиваються, з метою уникнути його експропріації).

Так, термінологічна одиниця, що створена для певної мети, починає функціонувати в мові і набуває всіх ознак одиниці цієї мови, в тому числі експресивність і полісемічність.

Розглядаючи питання співвідношення професійної та загальнолітературної мови, ми дійшли висновку, що професійна лексика може бути розглянута як широке, але лімітоване своїм особливим призначенням семантичне поле, яке покриває частину словникового складу мови, а тому ця група лексики обмежена у вживанні.

Виходячи із зазначеного вище, класифікація з метою визначення місця професійної лексики у системі загальнолітературної мови є найбільш коректною з погляду її використання.

Якщо брати до уваги характер вживання лексики, її можна поділити на дві

групи: лексику загальноновживану і обмежену у вживанні.

Перша група лексики – лексика загальноновживана – слова використовуються вільно, необмежено, ця лексика є своєрідним кістком загальнонаціонального літературного словника.

Друга група лексики – лексика обмежена у вживанні – слова застосовуються групою людей, які територіально чи соціально обмежені.

Характерною рисою одиниць професійної лексики є їх належність до двох різних систем.

Будучи за своєю суттю лексичними одиницями, терміни та професіоналізми існують і розвиваються за загальними мовними законами, а тому входять до лексико-семантичної системи мови, посідаючи певне місце серед інших одиниць цього рівня на основі своїх мовних характеристик.

На підтвердження цього, ми спостерігаємо в терміносистемах явища, властиві лексиці загальнолітературної: полісемія, синонімія, омонімія та ін. До того ж способи утворення спеціальних одиниць мало відрізняються, в цілому, від основних продуктивних способів поповнення загальноновживаного словникового складу.

Наприклад, лексеми *«менеджер – керівник»*:

менеджер – 1) людина, яка відповідає за координацію і контроль над організацією праці.

Той, хто управляє промисловим, торговим, фінансовим і т. ін. підприємством.

Підприємець у професійному спорті, який організує тренування і виступи спортсменів.

Людина, яка керує комерційними справами окремого виконавця або групи музикантів.

Менеджер з маркетингу — посадова особа фірми, яка займається аналізом маркетингової ситуації;

2) учасник керівної групи банківських синдикатів, які здійснюють емісію та розміщення облігаційних позик на ринку капіталів [1, С. 658];

керівник – той, хто керує ким-, чим-небудь, очолює когось, щось [1, С. 535]», цілком можна віднести до загальноновживаної лексики, але при цьому необхідно зазначити, що, проникаючи в мову, ці одиниці проте залишаються власне термінами в межах спеціальної галузі знання.

Розглядаючи термінологічні одиниці в галузі економіки та бізнесу в аспекті їх значущості для культурної компетенції, можна говорити про дві групи лексичних одиниць:

- *перша група* – це основний вокабулярій (core lexicon), до якого, зокрема, входять лексичні одиниці спеціальної галузі вживання, що позначають поняття, відомі фахівцеві у цій галузі;

- *друга група* – це лексичні одиниці, семантика яких має національно-культурну специфіку.

Слова, яким даються визначення як у спеціальних, так і в загальнолітературних словниках, є тим проміжним елементом лексики, який, будучи термінологією з одного боку, також належить і до загальноновживаної лексики.

А тому специфіка процесу детермінологізації полягає у трансформації семантичного значення слова з терміносистеми шляхом перенесення метафоричного значення до загальноновживаних словосполучень, що спричиняє формуванню у слові нового значення.

Міграція термінів у загальноновживаний узус відбувається за допомогою різноманітних масмедіа. Саме завдяки використанню термінів у масмедіа термінологічні одиниці поступово засвоюються широкими читацькими колами, і, отже, «слова для фахівців» перетворюються на «слова для всіх».

Проникаючи в неспеціальний реєстр, ця лексика збагачує загальноновживану мову, поступово стаючи разом із цим компонентом «культурної грамотності». При вивченні процесу переходу термінологічних одиниць у загальнолітературну мову на прикладах економічної лексики встановлено, що в цьому процесі можна простежити два послідовні етапи: деспеціалізація та детермінологізація.

Під деспеціалізацією професійної лексики ми розуміємо функціонування спеціальних одиниць у загальноновживаній мові (у розмовній мові, мові художньої літератури, публіцистичному стилі як складових загальнолітературної мови), які зберігають основний термінологічний денотат (під денотатом розуміється основне значення мовної одиниці на відміну її конотації чи семантико-стилістичних відтінків).

Ще однією з характерних функцій, яку можуть виконувати економічні терміни у масмедіа, є функція оцінки, що відбувається за допомогою входження за

допомогою спеціального слова до нової системи, де повніше розкриваються якості об'єкта чи характеристики явища. Оцінка має яскраво виражений авторський характер, оскільки саме автор вибирає нове тематичне поле, у якому він розміщує об'єкт.

Найчастіше спостерігається ситуація, коли у масмедіа свідомо застосовуються у тексті терміни навіть у тих випадках, коли можна було б описати те, що відбувається більш простою мовою. Це пов'язано з модою на інтелектуалізацію висловлювання, прагненням надати написаному науковості та покликане викликати у читача підвищену довіру до автора, як до людини, яка має глибокі знання в галузі економіки.

Наприклад, первісне значення східнослов'янського терміна *товар* – рогата худоба. Шляхом навантаження цього слова новим лексичним значенням утворився його омонім: *товар* (для позначення різних предметів, що є об'єктами купівлі-продажу); *товар* (матеріальний виріб, що пропонується на ринку з метою його придбання, використання або споживання).

При утворенні терміна *товар* на основі відповідного загальнозживаного слова як показника предметів купівлі-продажу конкретне значення цього слова поступилося перед вищим ступенем узагальнення, тобто термінологічне значення слова *товар* є одним із його лексико-семантичних варіантів, а тотожність цього слова при утворенні відповідного терміна не порушується:

«товар 1) признач. для обміну продукт праці, що має споживну вартість і вартість (вартість 3)).

2) Будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу.

Все те, що становить предмет торгівлі. У народних обрядах сватання – про дівчину.

Живий товар – про людей, якими торгували й торгують (рабів, невільників-полонених, кріпаків та ін.).

3) Матеріальні та нематеріальні активи, а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення.

Біржовий товар – товар, який служить об'єктом біржової торгівлі, напр.,

зерно, метал.

Контрабандний товар – товар, що незаконно переміщується через державний кордон з приховуванням від митного контролю.

Пакотильні товари – товари низького ґатунку.

Підакцизні товари – товари, з яких законодавчо справляється акцизний збір.

Продовольчі товари (продтовари) – продукти харчування, напої і т. п.

Промислові товари (промтовари) – одяг, взуття, побутова техніка тощо; товари широкого вжитку.

Стратегічний товар – товар, експорт якого забороняється, обмежується або контролюється з метою запобігання шкоди національній безпеці країни – власника товару.

Товари першої необхідності – товари, споживання яких істотно не змінюється при зміні доходу.

Товари широкого вжитку – споживчі товари, що використовуються населенням у побуті, у повсякденному житті.

Уцінений товар – знижений у початковій ціні товар.

Ходовий товар – товар, який користується великим попитом.

4) У шевській, чоботарській справі – готова шкіра для виготовлення взуття.

Взагалі шкіра для виготовлення чогось.

Хутро, з якого шують верхній одяг.

5) *Перев. велика рогата худоба* [1, С. 1456].

Відомі сучасні терміни торгівлі *гроші, ринок, сума, торгівля*, як і розглянутий вище термін *товар*, перш ніж набути термінологічного значення, спиралися на загальноновживане значення слова, тому маємо справу з утворенням нового лексико-семантичного варіанта.

Відомо, що одним із широко розповсюджених шляхів утворення термінів є утворення семантичним способом, суть якого полягає в тому, що змінюються значення слів, які вже існують у мові.

Отже, на перший план знову виходить культурна компетентність, яка стає інструментом на реципієнтів, має прагматичну спрямованість. Як правило, у таких випадках термін не пояснюється, а вважається автором як зрозумілий для читача:

У процесі деспеціалізації термін адаптується до нових контекстів, а вони, в

свою чергу, впливають на початкове семантичне значення терміна. Реалізуються смислові можливості спеціалізованої одиниці, що виявляються максимально зручними для загальноновживаного використання; при цьому актуалізується обмежений набір сем, що є достатнім для розуміння тексту нефахівцем.

Використання термінів у непрямому значенні є одним із основних та постійних джерел поповнення мови масмедіа, вироблення власного лексичного фонду масмедіа. Переносні значення таких спеціальних детермінологізованих слів, як правило, зафіксовані в словниках, вони є частиною загальноновживаної мови.

Але багато слів-термінів перебувають у стадії образного переосмислення, вживаються часто у переносному значенні, не зафіксованому в словниках.

Діапазон тем, у яких використовуються метафори, створені з урахуванням економічних термінів, досить широкий: відображення державного устрою, морально-етичного і морального стану, освітнього рівня, політичної свідомості тощо. Наведемо кілька прикладів таких метафор: *moral bankruptcy terrorism* (моральне банкрутство тероризму), *storehouse of knowledge* (сховище знань).

Термінологічна одиниця з метафоризованим значенням, що використовується в непрофесійному реєстрі, виконує три функції:

1) інформативну; 2) створення додаткового образу; 3) ставлення автора.

Детермінологізація відбувається за декількома напрямками. Поряд із традиційним створенням переносного значення (за допомогою метафоричного перенесення), можна виділити також випадки, в яких внаслідок детермінологізації відбувається утворення фразеологічної одиниці.

Було виявлено причини та умови переходу спеціальних лексем у загальноновживану мову. Так, серед екстралінгвістичних причин виділено належність цієї термінології до інформаційно-пріоритетного та інформаційно-актуального полів, а також визнання професійної одиниці ефективним засобом літературної мови.

До інтралінгвістичних умов, крім реалізації лінгвістичного закону мовної економії, ми відносимо розширення галузі використання термінологічних одиниць.

Термін, що є лексичною одиницею, яка відноситься до загальноновживаної мови, вимагає особливих способів уведення в неспеціальний текст. Можна виділити два основних способи уведення спеціальних одиниць у текст публіцистичного стилю:

• термін без коментаря – це спосіб уведення професійної одиниці в загальноновживаний узус, де термін претендує на повне впізнання реципієнтами через те, що він досить довго використовувався в масмедіа або через апріорне знання аудиторією значення слова (іншими словами, термін входить до складу культурної компоненти).

Якщо без коментаря використовується професійна одиниця, зазвичай не поширена у загальноновживаній мові і не до кінця зрозуміла пересічному носієві мови, то термін у цьому випадку виконує особливу функцію – інтелектуалізації висловлювання;

• термін із коментарем – це коментоване уведення терміна в канву висловлювання, що супроводжується спеціальною вербальною оболонкою. Вербальне сигналізування про наявність лексичної одиниці, не характерної для позанаукового дискурсу, може бути із застереженнями або поясненнями.

Попереджувальна сигналізація-застереження знаходить вираження у використанні перед професійною лексемою таких фраз: *so called (так званий); to put it scientifically... known as... (кажучи науково... відомий як...); there's a term (є терміном), a word belonging to (слово, що належить до...)*.

Попереджувальна сигналізація-пояснення включає наявність тлумачення професійної лексеми за допомогою наступних слів і словосполучень, що знаходяться після терміна: *that is (тобто); in other words (іншими словами)*.

З'являючись у публіцистичному та художньому тексті, термінологічна одиниця бере на себе низку функцій, невластиву для неї у «рідних» її текстах: текстах наукового і офіційно-ділового стилю.

Серед основних функцій, що виконуються детермінологізованою та деспеціалізованою термінологічною лексикою в художньому тексті, можна виділити:

- здатність адекватно відреагувати та оцінити події на економічній арені;
- обізнаність з економічних питань, професійна компетентність.

У результаті частого вживання в нетермінологічному значенні термін переосмислюється, а в його семантиці відбувається зрушення, і утворюється переносне значення, зафіксоване тлумачними словниками. Завдяки переносному значенню термін стає більш уживаним і згодом перестає відчуватися в

неспеціальному тексті як термін.

Наприклад, пам'ятки XIV – XV ст. фіксують слово *крамъ* на позначення роздрібної торгівлі, яке було запозичене з німецької мови, можливо, частково за польським посередництвом. У тому разі, коли термін запозичується, він стає основою для творення похідних термінів засобами, властивими українському словотвору: *крамъ* → *крамниця* → *крамар*:

«крам 1) Предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва); товар.

2) Те саме, що тканина 1).

3) Крамниця [1, С. 582];

крамниця – приміщення для роздрібної торгівлі; магазин [1, С. 582];

крамар 1) Те саме, що торгівець.

2) Гендляр. Про безпринципну людину, що ради власної вигоди торгує своєю совістю, переконаннями, талантом [1, С. 230]».

Наприклад, лексема *«коштъ»* була запозичена через польське посередництво з німецької мови і це запозичення стало основою для створення інших слів, які функціонують в українській мові: *кошторис*, *коштовний*. Відповідна група слів органічно входить як у спеціальну лексику, так і в загальнономовний словниковий фонд:

«кошторис 1) План передбачуваних витрат і надходжень матеріальних і грошових ресурсів, потрібних для нормальної діяльності підприємства, установи, організації.

Кошторис бюджетної установи – основний документ, що визначає обсяг, цільове призначення та поквартальний розподіл бюджетних коштів.

Кошторис витрат – повне зведення витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції.

2) Текстовий документ, який містить відомості про вартість створення об'єкта» [1, С. 581];

коштовний 1) Який має високу вартість; дуже цінний, дорогий (про предмети).

2) Який має важливе, істотне значення» [1, С. 581].

Кількість термінологічних одиниць, що входять до загальноновживаної мови, збільшується і часто навіть освічені носії мови виявляються нездатними зрозуміти

той чи інший термін. Це зумовило появу низки довідкових видань, що ставлять собі за мету видалити прогалини в тезаурусі реципієнта і ці видання можна віднести до міжстильових через те, що в них поєднані характерні риси кількох типів тексту: навчального посібника, довідника, енциклопедії.

Серед особливостей репрезентації термінологічних одиниць у цих типах тексту можна назвати такі:

– написання з великої літери чи написання терміна в лапках. Цей спосіб можна співвіднести з попереджувальними словами, які привертають увагу реципієнта до термінологічної одиниці;

– транскрипція у спрощеній формі, якщо слово може викликати труднощі при читанні, що дозволяє навіть за відсутності знань транскрипційних знаків з легкістю вимовити необхідне слово;

– спеціально виділений коментар, який може містити різного роду інформацію, що створює у свідомості читача побутове, спрощене уявлення, що має асоціативні зв'язки з іншими явищами, пов'язане причинно-наслідковими зв'язками з тими чи іншими процесами, що мають місце в економіці. Ще недавно термін, що «нічого не означає», посідає своє місце в мовній картині світу реципієнта, вписуючись у запропоновані в прикладах сценарії та фрейми;

– дефініції складаються переважно з простих або складносурядних речень, які не ускладнені зворотами та іншими конструкціями, що утруднюють сприйняття. Це дозволяє максимально сконцентрувати увагу на сприйнятті інформації;

– елементи креалізації, а саме фотографії та ілюстрації. На сторінках словника можна побачити портрети найбільш значущих особистостей у сфері економіки та бізнесу, фотографії видатних подій. Крім цього, наводяться різні діаграми, таблиці та графіки, що візуально розкривають описані в словниковій статті поняття.

Через екстралінгвістичні причини значну частину економічної термінології сучасної української мови становлять запозичення, що мають вкраплення. Причому в основному це слова, що прийшли з американського варіанту англійської мови.

У науковій літературі термін «англіцизм» має подвійне значення:

1) у вузькому розумінні «англіцизм» – це тільки споконвічне англійське слово, фразеологічний зворот, запозичений з англійської мови;

2) у широкому розумінні – до групи англіцизмів входять слова з

американського, австралійського і інших варіантів англійської мови.

На нашу думку, під англіцизмами розуміються не тільки споконвічно англійські слова, але і запозичення лексичних одиниць з інших варіантів англійської мови.

Огляд класифікацій словотворчих способів, що є на сьогодні, дає можливість у словотворенні виділяються два основні: морфемний (або морфологічний) і неморфемний (або семантичний).

Кожен із них має декілька різновидів, проте всі ці різновиди об'єднані в два способи на підставі загальних характеристик.

Більшість дослідників дотримуються традиційної класифікації, згідно з якою всі неологізми діляться на декілька груп залежно від різних критеріїв:

- за способами словотворення, залежно від умов утворення;
- за цілями утворення, з урахуванням того, як з'явилося нове слово.

Розглядаючи терміни вузької економічної спрямованості, ми дійшли висновку, що є багато запозичених термінів, які переважно вже увійшли до спеціалізованих економічних словників, та аналізуючи загальноекономічні терміни, зрозуміли, що нові терміни зустрічаються украй рідко, а терміни, що цікавлять нас, належать як до суспільного життя, так і до економічного.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У статті ми порівняли термінологію, професіоналізм та лексику літературної мови, але у деяких роботах, присвячених сутності терміна, мовознавці зазначають на недостатню ясність у визначенні основних понять термінології. Основні відмінності в точках зору зводяться до визначення меж специфічності формальної та змістовної структури термінів.

Виділили таку систему основних вимог до терміна:

- *семантичні*: однозначність, повнозначність, відсутність синонімів;
- *формальні*: відповідність нормам мови, стислість, дериваційна здатність, інваріантність, мотивованість (систематичність);
- *функціональні (прагматичні)*: загальноприйнятність, уживаність, сучасність, милозвучність.

Об'єднуючи ці ознаки, ми визначили термін як номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполучення) спеціальної мови, яка

використовується для точного позначення спеціальних понять.

Межі між поняттями «термін», «професіоналізм» і «загальноживане слово» в роботах лінгвістів проводяться дуже неоднозначно, а іноді й зовсім відсутні. Ми поділили ці поняття, визначаючи термін як номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполучення) мови, яка використовується для точного найменування спеціальних понять, професіоналізми як слова та звороти, властиві людям цієї професії і є, на відміну від термінів, напівофіційними назвами понять цієї професії.

Термінологічні одиниці – це одиниці насамперед функціональні, а не структурні. Якщо протиставити слова-терміни словам-нетермінам, можна виявити, що під час спілкування у повсякденному житті термінологічні одиниці не відрізняються від загальнолітературного слова і їм притаманні лінгвістичні ознаки, властиві загальноживаній лексиці. Це підтверджує факт належності термінологічної лексики до загальноживаної системи мови, де вона посідає певне місце серед інших одиниць цього рівня.

Взаємодія професійної та загальнолітературної мови дуже тісно пов'язана з поняттям культурної грамотності або культурної компетентності, що передбачає культурно обумовлену взаємну комунікативну компетентність учасників комунікативної події.

Характерною рисою економічної терміносистеми є близькість до загальнолітературної мови. Масмедіа – це те, що людину оточує постійно, і є потужним джерелом інформації, в тому числі і на економічні теми. Це відрізняє терміносистему економіки та бізнесу від багатьох інших, наприклад, від терміносистеми медицини, де більшість термінів відмежована від розмовної мови.

Компонента культурної чи функціональної грамотності сучасного економіста не залишається статичною, вона знаходиться в динаміці, поповнюючись новими економічними одиницями (українськими та англійськими економічними термінами). Такі слова є складовим елементом культурної компетентності (компонента загального знання, що включає спеціальну лексику). Кількість таких слів з розвитком різних сфер людської діяльності, зокрема економіки, збільшується і, таким чином, розширює поняття культурної компетентності.

У зв'язку із заглибленням людини в економічні процеси економіка стає

компонентною культурної грамотності, що є однією із причин міграції лексичних одиниць з одного пласта лексики до іншого, тобто переходу термінологічних одиниць у загальноживану мову.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.
2. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung / L.Hoffmann. [2 Auflage. Durchges]. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1985. 307 s.
3. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу (німецька мова) / Кияк Т. Р. та ін. Вінниця : Нова книга, 2006. 586 с.
4. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів, 2004. 520 с.
5. Наконечна Г. Термінологізація і детермінологізація: ступінь опрацювання й вектори розвитку. *Теорія терміна : конкретизація лексико-семантичних парадигм : монографія*. Львів, 2018. С. 11–37.
6. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.
7. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Крижанівська А. В. та ін. ; за ред. А. В. Крижанівської. Київ, 1984. 196 с.
8. Тодор О. Г. Детермінологізація. *Українська мова : енциклопедія* / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 139–140.
9. Шелепкова І. М. Від терміна до економічної термінології сучасної української мови. *Сучасна філологічна наука: актуальні питання та вектори розвитку : колективна монографія* / відп. за випуск М. В. Мамич. – Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 247 – 276.